

Vuorovaikutuksen merkityksellisyydestä:

KOMMENTTEJA KAUKO PIETILÄN ARTIKKELIIN

Artikkelissaan "Mediumteoria yhteiskuntatieteen yhteiskunnallisena metodologiana" Kauko Pietilä esittää yhteiskunnan tutkimista vuorovaikutuksen näkökulmasta. Hän kritisoi nykyistä merkityspainotteista media- ja yhteiskuntatutkimusta, jossa hänen mukaansa ei tutkita yhteiskuntaa vaan merkityksiä. Merkitysten tutkimuksen kritiikki kohdistuu ajatukseen, että kieltä käyttäen rakentaisimme sosiaalista todellisuutta merkityksellistämällä "kohteita". Pietilä tiivistää kritiikkinsä teesiksi, että "sosiaalista todellisuutta ei voi rakentaa yksin".

Pietilä esittää käsitteellistä vaihdosta, jolloin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kohteena eivät olisikaan kielelliset merkitykset vaan ihmisten välinen vuorovaikutus. Pietilän mukaan yhteiskunnan rakennetta ja siinä vallitsevia suhteita ei voi sellaisenaan nähdä tai kuulla vaan ne ilmenevät hänen mukaansa yhteiskunnan jäsenten toiminnassa ja keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Pietilä näyttäisi ajattelevan, että vuorovaikutuksia tutkimalla olisi mahdollista tavoittaa "puhdas eli pelkkä yhteiskunta". Nykyisessä globaalissa, mediavälitteisessä maailmassa tämä tarkoittaisi mediumien sisällään kantamien vuorovaikutusten tutkimista. Tämän työn ts. yhteiskunnan tavoittamisen teoreettiseksi lähtökohdaksi Pietilä esittää mediumteoriaa. Ajatuksen taustalla on näkemys, jonka mukaan "merkitysten asemasta modernia yhteiskuntaa pitävät koossa joukkoviestimet ja niiden kaltaiset *interaktiota välittävät mediumit*".

Kieli ja maailma vuorovaikutuksessa

Pietilän mukaan yhteiskunnan perusta on vuorovaikutus, joka rakentuu nykyisessä mediavälitteisessä yhteiskunnassa nimenomaan joukkoviestimissä. Pietilä viittaa Georg Simmelin yhteiskuntateoriaan, jonka mukaan yhteiskunnassa on kysymys paitsi seuranpidosta myös keskustelusta. Tämän teorian mukaan seuranpito ja keskustelu kannattavat laajimmin kaikkea ihmisten yhteisyyttä. Vuorovaikutus ei siis ole vain yhteiskunnan toiminnallinen osa, syy tai seuraus, vaan simmeliläisittäin vuorovaikutus on "yhteiskunta itse". Katsomme, että asettaessaan mediumteoreettisen idean yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen perustaksi Pietilä ottaa ensisijaisesti kantaa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen luonteeseen. Samalla hän väistämättä tulee esittäneeksi filosofisia kannanottoja tämän tutkimuksen luonteesta sekä viestinnän ja yhteiskunnan välisistä suhteista. Niitä on syytä tarkastella hieman lähemmin.

Pietilä kritisoi merkityspainotteista media- ja yhteiskuntatutkimusta. Hän väittää, ettei kielen sosiaalisia suhteita ilmaisevaa ja tuottavaa toimintaa tut-

kimalla ole mahdollista päästä perille siitä, mitä yhteiskunnan kokoonpanoon kuuluu. Pietilän kannan mukaan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tulisi edetä sosiaalisten suhteiden kautta merkityksiin eikä päinvastoin. Tämä näkemys näyttäisi pitävän sisällään ajatuksen, jonka mukaan ontologia (se mitä on) voidaan erottaa epistemologiasta eli siitä, mitä tästä olevasta voimme tietää. Mielestämme on kuitenkin epäselvää, onko mahdollista tutkia vuorovaikutusta ja merkitystä erillään toisistaan. Esittäessään idean yhteiskuntatieteestä, joka tavoittaisi puhtaan tai pelkän yhteiskunnan, Pietilä sivuuttaa sen seikan, että jo ilmaus ”yhteiskunta” on merkitysten täyttämä. Kun me puhumme yhteiskunnasta, me emme puhu jostakin yksiselitteisesti määritellystä ilmiöstä nimeltä yhteiskunta. Yhteiskunta, olipa se sitten vuorovaikutusta tai jotain muuta, on kielellinen ilmaisu, jonka avulla me otamme yhteiskunnan ilmiönä ajattelumme piiriin.

Mediumteorian käyttökelpoisuutta ei voi pohtia, ellei ensin tarkastele, miten Pietilä ymmärtää kielen ja vuorovaikutuksen välisen suhteen. Kirjallisessa ottelussaan journalismin suhteesta todellisuuteen Pertti Hemánuksen kanssa Pietilä (1982, 363) toteaa kielen ja vuorovaikutuksen suhteesta näin: ”merkkien kielellisyys voi syntyä ja ilmetä vain ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja kanssakäymisessä.” Pietilä tiivistää kantansa kielestä seuraavasti:

Kieli on yhtä kuin ihmisten todellinen yhteiskunnallinen elämä. Se ei esitä sitä, se on sitä. Kieli ei ole ajatuksen välitöntä todellisuutta, se on ihmisen yhteiskunnallisen elämän välitöntä todellisuutta. (Mt., 363.)

Tarkastelussani kieli on primääristi ihmisten välistä vuorovaikutusta. (Mt., 364.)

Pietilän näkemys kielestä muistuttaa läheisesti saksalaisen filosofin Martin Heideggerin kielikäsitystä. Heideggerin (1927/2001, 161) lähtökohtana on ajatus, jonka mukaan siinä missä ihminen on heitetty maailmaan, on hän samalla tavalla heitetty kieleen. Kieli ja maailma ovat yhteen kietoutuneita, eikä niitä voi erottaa toisistaan. Maailma ja kieli ovat siis aina ennen meitä. Kanssakäymisessä muiden ihmisten kanssa me opimme sosiaaliset toimintatavat sekä tavan käyttää kieltä. Tällöin kysymys on siis jo lähtökohdissaan yhdessäolemisestä (*Mitsein*) ja vuorovaikutuksesta. Heideggerin (1957/1990, 267) ilmaisun mukaan kieli on olemisen koti (*Haus des Sein*). Asuminen kielessä sitoo meidät todellisuuteen ja maailmaan, jossa ei ole mahdollista hypätä kielen ja puheen ulkopuolelle. Heidegger vertaa kieltä myös metsään. Kulkiessamme metsässä me samalla kuljemme sanassa ”metsä”, vaikka sanaa metsä ei kielellisesti ilmaistaisikaan. (Niku 2003.) Kun me puhumme yhteiskunnasta, vuorovaikutuksesta tai jostakin muus-

ta, me emme puhu näistä ilmiöistä ilman, että olisimme niitä kuvaavien sanojen merkitysten piirissä.

Reijo Kupiainen (1997) on todennut, että puhuessamme ja käyttäessämme kieltä meillä on jo aina tietty esiymmärrys, jossa todellisuus merkityksellistyy. Meillä ei siten ole pääsyä todellisuuteen sellaisenaan, vaan se paljastuu aina josakin kontekstissa ja horisontissa, jossa kielellä on keskeinen artikuloiva merkitys. Heideggerille ymmärtäminen ja tietäminen, ja siten myös kaikki tieteellinen tutkimus, perustuvat esiymmärrykseen, joka väistämättä sisältää aina käsitteellisiä elementtejä. Esiymmärrys ei ole Heideggerille metodi vaan perustavaa laatua oleva inhimillinen ominaisuus. Sellaisena se on kaiken ymmärtämisen, tietämisen ja selittämisen perusta. Tieteellinen tutkimus ei Heideggerin kannan mukaan voi perustua puhtaille tosiasioille, jotka löydetään sellaisenaan. Heideggerille luonto, kulttuuri tai instituutiot ovat olemassa, mutta niiden olemisen ymmärtäminen on sidoksissa kieleen ja erilaisiin sosiaalisiin käytäntöihin. Näitä käytäntöjä eivät sen enempää tieteentekijät kuin filosofitkaan kykene ylittämään. Konkreettisesti tieteellisessä tutkimuksessa eivät ontologia ja epistemologia ole erotettavissa toisistaan. Ne ovat yhteenkietoutuneita tavalla, joka tekee mahdottomaksi olioiden tutkimisen sinänsä.

Heideggerilaisen näkemyksen mukaan vuorovaikutuksen tutkiminen ei voi siis perustua siihen, että vuorovaikutus ymmärrettäisiin jonakin puhtaana tai itsessään olevana. Kun esimerkiksi poliitikko ilmaisee huolestuneisuutensa rattijuoppouden lisääntymisestä, kyse ei ole vain puhetekona ilmenevästä vuorovaikutuksesta poliitikon ja äänestäjän välillä eikä rattijuoppous ole ainoa merkityksen kantaja tässä vuorovaikutuksessa. Myös poliitikon ”poliitikkous” on merkitysten täyttämä. Kun ihmisestä tulee poliitikko, hän ei muista riippumatta päätä, millainen poliitikko hänestä tulee. Kielen merkitykset ovat sidoksissa niihin kulttuuriin ja yhteiskunnallisiin käytäntöihin, jotka ohjaavat ihmisen poliitikoksi tulemista ja poliitikkona olemista. Poliitikkona oleminen voi merkitä rikollisuuden vastustamista ja huolta rattijuoppouden lisääntymisestä. Huolipuheet rattijuoppouden lisääntymisestä eivät siis kumpua vain alkoholin tai rattijuoppouden merkityksistä vaan myös poliitikkona olemisen merkityksistä. Niinpä on kysyttävä, voiko poliitikon puhetta tutkia vain vuorovaikutuksena ottamatta huomioon niitä moninaisia merkityksiä, joihin yksittäisenkin puheen pitäminen kietoutuu. Pietilän artikkelin perusteella tosin epäselväksi jää, haluaako Pietilä todella erottaa merkityksen ja vuorovaikutuksen toisistaan, kuten puhuminen puhtaasta yhteiskunnasta antaisi ymmärtää.

Vuorovaikutus ja nykyinen joukkoviestintätutkimus

Me emme halua kiistää Pietilän pyrkimystä asettaa vuorovaikutuksen tutkimus yhteiskuntatieteellisen joukkoviestintätutkimuksen keskiöön. Mutta me haluamme kyseenalaistaa Pietilän perustelut vuorovaikutuksen tutkimuksen ensisijaisesta asemasta. Pietilän argumentin suurin ongelma on se, ettei hän onnistu tyydyttävällä tavalla perustelemaan kantaansa, jonka mukaan yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa tie olisi kuljettava vuorovaikutuksesta merkityksiin. Mielestämme mediatutkimuksessa pitäisi tutkia merkityksiä ja vuorovaikutusta toisiinsa kietoutuneita ja erottamattomina ilmiöinä, kuten monissa joukkoviestintätutkimuksissa 1990-luvulla on tehtykin ja tehdään edelleen. Oma kantamme on varsin heideggerilainen siinä mielessä, että näemme tutkimuksen toteutuvan pikemminkin kehämäisenä prosessina, jossa tutkittava kohde ja kieli (ja siten myös merkitykset) eivät ole erotettavissa toisistaan.

Olemme siis Pietilän kanssa samaa mieltä siitä, että vuorovaikutuksen tarkastelulla on tärkeä rooli joukkoviestinnän tutkimuksessa. Mutta toisin kuin Pietilä emme ole sitä mieltä, että vuorovaikutus olisi sivuutettu nykyisessä joukkoviestinnän tutkimuksessa. Pietilä väittää media-analyysin perusoppikirjan (Kantola et al. 1998) perusteella, että joukkoviestintätutkimusta hallitsisi merkityksiin keskittynyt kulttuuritutkimus, jossa vuorovaikutusta ei oteta huomioon. Tekstin tulkittaa opettavaa metodioppikirjaa voi toki kritisoida vuorovaikutus-näkökulman puuttumisesta. Mutta sen perusteella tuskin voi tehdä päätelmiä siitä, millaista on joukkoviestintätutkimuksen suhde vuorovaikutukseen. Toisin kuin Pietilä, väitämme, että merkitykseen vakavasti suhtautuneissa joukkoviestintätutkimuksissa vuorovaikutuksen näkökulmaa ei ole unohdettu. Otamme tässä esimerkiksi kolme väitöskirjaa, joissa tutkimusongelmaa eritellään sekä merkityksen että vuorovaikutuksen näkökulmista. Näissä tutkimuksissa merkitys ja vuorovaikutus kietoutuvat erottamattomasti yhteen, vaikka tutkimuskäytännöllisistä syistä merkityksiä ja vuorovaikutusta onkin osin tarkasteltu erillään toisistaan.

Esa Välvirronen toteaa ympäristöjournalismia käsittelevän väitöskirjansa näkökulmasta näin:

En tutki välitetyin tiedon tai kuvan todellisuutta vertaamalla sitä johonkin ennalta määritellyyn todellisuuteen, vaan pikemminkin sitä, miten tietoa, kuvia tai todellisuutta tuotetaan erilaisissa *käytännöissä*.

(...)

Ennen kaikkea tutkin näiden käytäntöjen välistä *vuorovaikutusta*: miten tiede, journalismi ja politiikka liittyvät toisiinsa ympäristöongelman määrittelyssä. (Välvirronen 1996, 11; kursivointi lisätty.)

Tutkimuksessaan Välvirronen erittelee yhtäältä sitä, millaisten diskurssien kautta metsätuhoja sanomalehtijutuissa merkityksellistetään. Toisaalta tutkimuksessa eritellään, millaiset toimijat näitä merkityksiä tekstissä esittävät. Johtopäätöksissään Välvirronen nostaa esiin myös median roolin vuorovaikutuksen rakentajana:

Mediat tekevät ympäristöongelmista abstrakteja uhkia, joiden hallinta jää asiantuntijoiden, virkamiesten ja poliitikkojen tehtäväksi. Toisinaan ne rakentavat asiantuntijoiden ja vasta-asiantuntijoiden kiistoista näytelmiä, joita kansalaiset voivat seurata. (Mt., 206.)

Näihin ympäristöjournalismin tuolloista tilaa kuvaaviin johtopäätöksiin Välvirronen tuskin olisi päässyt vain vuorovaikutusta tai merkityksiä tutkimalla.

Myös Heikki Heikkilän (2001) väitöskirjassa kansalaisuudesta uutisjournalismin käytännöissä tutkitaan sekä merkityksiä että vuorovaikutusta. Tutkimuksen yhdessä osassa käsitellään *Helsingin Sanomien* ja STT:n EU-kirjoittelua 1992–1994. Osatutkimuksen empiirisen analyysin ensimmäisessä vaiheessa eritellään sitä, kuka pääsee ääneen ja kenen näkökulmat hallitsevat yksittäisiä juttuja. Ensimmäinen analyysivaihe toimii lähtökohtana analyysin toiselle vaiheelle, jossa tarkastellaan julkisuuteen pääsyä ja merkitysten hallintaa osana laajempaa kontekstia. (Mt., 87–93.) Tutkimuksen loppupäätelmissä Heikkilä muun muassa toteaa:

Hieman yleistäen yhteiskunnan laitoksia ohjaava edustuksellinen logiikka tuottaa siis sivustaseuraajan kulttuuria. Tällaiseen päätelmään viittaa myös tässä työssä käytetty nimitys ”ohut journalismi”, joka on asemoinut yhtäältä yhteiskunnan edustavat ja tietävät tahot journalismin itseoikeutetuiksi toimijoiksi sekä toisaalta asettanut yleisön pysyvästi informoidun kansalaisen asemaan. (Mt., 283.)

Heikkilän tutkimuksessa ei ainoastaan eritellä nykyisen journalismin tilaa vaan mukana on tutkimus *Savon Sanomissa* toteutetusta kansalaisjournalistisesta ko-keiluprojektista. Loppupäätelmässään Heikkilä esittääkin keinoja, joilla journalis-mia voisi vankistaa:

Journalismin olisi myös oltava valmis asettumaan kansalaisten osallistumisen voimavaraksi. Sen tulisi kysyä kansalaisten esittämiä kysymyksiä, vaatia niihin julkisia vastauksia ja antaa asianosaisten arvioida annettuja vastauksia. (Mt., 283.)

Johanna Sumiala-Seppäsen (2001) uskonnon medioitumista käsittelevä väitöskir-ja ei liene aiheeltaan tyypillisintä journalismin tutkimusta, mutta kuten kahdessa edellisessä esimerkissä, tässäkin tutkimuksessa merkitys ja vuorovaikutus kietou-tuvat erottamattomasti yhteen. Tutkimuksessa eritellään *Rippituoli*-ohjelmaa symboliproessina, jossa luodaan, ylläpidetään ja sopeutetaan yhteisöllistä uskon-nollista todellisuutta. Tutkimuksessa eritellään psykodiskurssiivista toiminnan kenttää, jossa yksilöt kiedotaan kollektiiviseen moraaliseen järjestykseen tunnus-tamisen kautta (mt., 161–162). *Rippituoli*-ohjelman uskonnollisuutta tuottavien symbolisten merkitysten ohella tutkimuksessa eritellään sekä ohjelman toimijoi-den välistä vuorovaikutusta että niitä keinoja, joilla ohjelmassa rakennetaan yh-teyttä ohjelman katsojaan. Näiden muutamien tutkimusesimerkkien perusteella voi epäillä, muuttaisiko Pietilän esittämä mediumteoria nykyistä joukkoviestin-nän tutkimusta.

Olemme kommentissamme eritelleet Pietilän esittämää mediumteoriaa lähin-nä vuorovaikutuksen ja merkityksen välisen suhteen näkökulmasta. Olemme pyr-kineet osoittamaan mediumteoriaan liittyvän keskeisen teoreettisen ongelman eli vuorovaikutuksen ja merkityksen välisen suhteen epäselvyyden. Jotta vuoro-vaikutus voitaisiin asettaa joukkoviestintätutkimuksen lähtökohdaksi, olisi tämä suhde selvitettävä Pietilän artikkelia perusteellisemmin.

Kirjallisuus

- Heidegger, Martin (1927/2001)
Sein und Zeit. Tübingen: Niemeyer.
- Heidegger, Martin (1957/990)
Unterwegs zur Sprache. Pfullingen: Neske.
- Heikkilä, Heikki (2001)
Ohut ja vankka journalismi. Kansalaisuus suomalaisen uutisjournalismin käytännössä 1990-luvulla. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Hemánus, Pertti & Kauko Pietilä (1982)
Seitsemän erää journalismia. Tampere: Vastapaino.
- Kantola, Anu, Inka Moring & Esa Väliiverronen (1998)
Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Kupiainen, Reijo (1997)
Kielessä asumme. Kieli eettisyyden pelitilana. Teoksessa Matti Mälkiä & Jari Stenvall (toim.) Kielen välissä. Näkökulmia politiikan, uskonnon ja julkishallinnon kieleen. Tampere: TUP, 61–71.
- Niku, Annikki (2003)
Heidegger ja kielen salaisuus. niin & näin 38:3, 115–121.
- Sumiala-Seppänen, Johanna (2001)
Nomadit rippituolissa. Mediodun uskonnon moraalisen järjestyksen dynamiikka (post)modernin television ja kulttuurin kontekstissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Väliiverronen, Esa (1996)
Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, media ja metsän sairaskertomus. Tampere: Vastapaino.